

Волосенко Т. А.,

аспірантка Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління Міністерства фінансів України,
молодший науковий співробітник
відділу фінансово-економічного прогнозування
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління
Міністерства фінансів України

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Здійснено аналіз тенденцій запланованих та фактичних показників дохідної частини Державного бюджету України за період 2006–2009 рр. та за I кв. 2010 р.

Ключові слова: бюджет, податкові надходження, неподаткові надходження, бюджетна політика, бюджетний розпис.

Бюджетна політика держави постійно перебуває в центрі суспільної уваги. У сучасних умовах важливого значення набуває проблематика формування збалансованого бюджету, яка потребує ретельного дослідження політиками, економістами, аналітиками.

Державний бюджет як головний фінансовий план країни віддзеркалює суспільно-економічне становище держави, відіграє особливу роль у системі суспільно-економічних відносин. Однією з головних складових бюджетної політики та бюджетної стратегії є регулювання державного та місцевих бюджетів. Якість та ефективність такого регулювання впливає на соціально-економічний розвиток країни та рівень добробуту громадян.

Вирішення проблеми фінансової стабілізації – підґрунтя загальнодержавної стабільності та виходу з фінансово-економічної кризи, а основу фінансової політики країни становить бюджетна політика, яка пов'язана насамперед із формуванням та виконанням бюджетів усіх рівнів.

У зв'язку з цим на сьогодні не втратили актуальності питання, присвячені посиленню ефективності формування та виконання бюджету та підвищення рівня його збалансованості. Такі складні та важливі проблеми досліджувалися у працях вітчизняних вчених: І. Я. Чугунова, В. М. Гейця, І. Г. Лук'яненко, І. В. Крючкової, І. В. Запатріної, С. І. Юрія, А. А. Чухна, Б. Є. Грабовського, Н. П. Федоренка, Д. В. Полозенка, В. О. Касьяненка, Ю. В. Ковбасюка, Ю. В. Пасічника та ін. Однак багато питань з цієї тематики залишаються ще недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз тенденцій запланованих та фактичних показників дохідної частини Державного бюджету України за період 2006–2009 рр. та за I кв. 2010 р.

Для якісного аналізу процесу формування та виконання дохідної частини державного бюджету важливими показниками є запланована та фактична структури доходів бюджету, питома вага дохідних джерел у валовому внутрішньому продукті.

Відповідно до бюджетного розпису плановий показник дохідної частини державного бюджету становив у 2006 р. – 132 677,5 млн грн; 2007 р. – 168 363,8 млн грн; 2008 р. – 238 635,7 млн грн; 2009 р. – 255 325,1 млн грн. Щодо 2010 р., то станом на 1 квітня 2010 р. цей показник за тимчасовим розписом доходів на I–II кв. складав 131 201,7 млн грн¹, що становить 49,1 % плану на 2010 р. відповідно до Закону України “Про Державний бюджет України на 2010 рік”².

Питома вага запланованих доходів державного бюджету щодо ВВП у 2006 р. становила 24,38 %; 2007 р. – 23,36; 2008 р. – 25,12; 2009 р. – 27,98 %.

До дохідної частини державного бюджету в 2006 р. фактично надійшло 133 463,6 млн грн; 2007 р. – 165 942,1 млн грн; 2008 р. – 231 722,9 млн грн; 2009 р. – 225 352,6 млн грн; за I кв. 2010 р. – 51 709,5 млн грн, що на 438,8 млн грн більше, ніж за відповідний період 2009 р.

Фактичні доходи державного бюджету щодо ВВП у 2006 р. становили 24,53 %; 2007 р. – 23,02; 2008 р. – 24,4; 2009 р. – 24,69 %.

Отже, наведені підрахунки свідчать, що перевищення питомої ваги фактичних доходів державного бюджету щодо ВВП відповідного запланованого показника спостерігалось лише у 2006 р. (на 0,15 відсоткового пункту).

За період 2007–2009 рр. питома вага фактичних доходів державного бюджету щодо ВВП була меншою порівняно з відповідним запланованим показником. Різниця за зазначеними показниками державного бюджету у 2007 та 2009 р. коливається від 0,34 до 3,29 відсоткових пунктів.

Варто звернути увагу, що за період 2007–2009 рр. відмічалось значне недовиконання доходів державного бюджету. Якщо в 2006 р. його було перевиконано на 786,1 млн грн, або на 0,6 % запланованого показника, то в 2007 р. надходження зменшилися на 1,4 % запланованих надходжень до державного бюджету; у 2008 р. – на 2,9; 2009 р. – на 11,7 %. Відсоток виконання доходів державного бюджету за I кв. 2010 р. становить 39,41 % планового показника тимчасового розпису доходів на I–II кв. 2010 р. (таблиця).

Найбільшу частку в структурі дохідної частини державного бюджету протягом 2006–2009 рр. складають податкові надходження.

За рахунок податкових надходжень державний бюджет поповнився і в 2006 р. складав 94 811,5 млн грн; 2007 р. – 116 670,8 млн грн; 2008 р. – 167 883,4 млн грн; 2009 р. – 148 915,6 млн грн; за I кв. 2010 р. – 38 101,2 млн грн, що порівняно з відповідним періодом 2009 р. менше на 10 608,6 млн грн.

За затвердженим бюджетним планом на рік було встановлено у 2006 р. – 91 845,9 млн грн; 2007 р. – 116 173,9 млн грн; 2008 р. – 171 669,6 млн грн; 2009 р. – 178 675,8 млн грн; за тимчасовим розписом на I–II кв. 2010 р. – 105 983,4 млн грн.

Таким чином, у 2008 та 2009 р. спостерігається значне недовиконання податкових доходів на 2,2 і 16,7 % відповідно.

¹ За даними Державного казначейства України.

² Про Державний бюджет України на 2010 рік : закон України від 27.04.2010 № 2154-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

Таблиця

Питома вага надходжень у Державному бюджеті України, %

Надходження	2006	2007	2008	2009	2010 (I кв.)
Податкові надходження,	71,0	70,3	72,5	66,1	73,7
з них:					
– податок на прибуток підприємств	19,4	20,5	20,5	14,5	17,2
– збори за спеціальне використання природних ресурсів	1,1	1,2	1,0	1,2	1,3
– податок на додану вартість	37,8	35,8	39,7	37,5	41,1
– акцизний збір із вироблених в Україні товарів	5,6	5,4	4,4	7,8	8,4
– акцизний збір із ввезених на територію України товарів	0,8	0,9	1,1	1,6	1,6
– плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	0,6	0,3	0,2	0,2	0,1
– ввізне мито	5,2	5,8	5,1	2,8	2,7
– вивізне мито	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1
Неподаткові надходження,	26,7	25,4	22,8	29,4	21,9
з них:					
– доходи від власності та підприємницької діяльності	9,2	7,6	9,2	14,1	8,7
– адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1,4	1,3	0,9	0,7	0,7
Доходи від операцій з капіталом	0,4	1,1	0,9	0,5	0,8
Офіційні трансферти	1,2	2,6	3,3	3,4	3,1

Складено за даними Державного казначейства України.

У загальному обсязі доходів державного бюджету податкові надходження склали у 2006 р. – 71,1 %; 2007 р. – 70,3; 2008 р. – 72,5; 2009 р. – 66,1 %. Слід зазначити, що питома вага податкових надходжень у 2009 р. зменшилася порівняно з попереднім роком на 6,4 відсоткового пункту, а неподаткові надходження, навпаки, збільшилися на 6,6 відсоткового пункту. Таке збільшення відбулося за рахунок доходів від власності та підприємницької діяльності.

Отже, упродовж 2006–2008 рр. спостерігалось зростання податкових надходжень у середньому на 31 %. Що стосується 2009 р., то темп росту надходжень порівняно з 2008 р. знизився на 11,3 відсоткового пункту, на які припадає 18 967,8 млн грн, і становив лише 88,7 % надходжень 2008 р.

Бюджетоутворюючими джерелами податкових надходжень протягом 2006 – 2009 рр. та за I кв. 2010 р. є податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств та акцизний збір із вироблених в Україні товарів.

Податок на додану вартість складає найбільш вагому частку в податкових надходженнях Державного бюджету України. На цей податок припадає більше половини усіх податкових надходжень, а саме: у 2006 р. — 53,1 %; 2007 р. — 50,9; 2008 р. — 54,9; 2009 р. — 56,8; за I кв. 2010 р. — 55,6 %.

Питома вага ПДВ у Державному бюджеті України складала у 2006 р. — 37,8 %; 2007 р. — 35,8; 2008 р. — 39,7; 2009 р. — 37,5; за I кв. 2010 р. — 41 %. Отже, за період 2006 — 2009 рр. найбільша сума з цього податку надійшла в 2008 р. та становила 92 082,6 млн грн, тобто 54,9 % усіх податкових надходжень, або 39,7 % загальної суми надходжень до державного бюджету.

Щодо відсотка виконання податку на додану вартість, то, починаючи з 2007 по 2009 р. включно, спостерігалася тенденція його значного недовиконання.

Якщо в 2006 р. надійшло на 12,1 %, або на 5426,9 млн грн, більше, ніж планувалося, то вже в 2009 р. не надійшло до державного бюджету 13 046,4 млн грн, або 13,4 %. За I кв. 2010 р. фактично надійшло 21 277,9 млн грн, тобто відсоток виконання від запланованого на I—II кв. становить 30,8 %.

Друге місце з наповнення податкових надходжень посідає податок на прибуток підприємств, за рахунок якого податкові надходження збільшилися і складали: у 2006 р. — 25 863,1 млн грн; 2007 р. — 33 964,0 млн грн; 2008 р. — 47 456,3 млн грн; 2009 р. — 32 569,8 млн грн; за I кв. 2010 р. — 9261,4 млн грн. Питома вага у структурі податкових надходжень становила в 2006 р. — 0,3 %; 2007 р. — 29,1; 2008 р. — 28,3; 2009 р. — 21,9; за I кв. 2010 р. — 24,3 %. Частка у структурі Державного бюджету України складала у 2006 р. — 19,4 %; у 2007 та 2008 р. — 20,5; 2009 р. — 14,5; за I кв. 2010 р. — 17,9 %.

Питома вага запланованого податку на прибуток підприємств щодо ВВП у 2006 р. становила 4,79 %; 2007 р. — 3,97; 2008 р. — 4,45; 2009 р. — 4,64 %. Фактичні надходження з цього податку щодо ВВП дорівнювали у 2006 р. — 4,75 %; 2007 р. — 4,71; 2008 р. — 5; 2009 р. — 3,57 %. Наведені підрахунки доводять, що перевищення питомої ваги фактичних надходжень щодо ВВП відповідного запланованого показника спостерігалася у 2007 та 2008 р. (на 0,74 та на 0,5 % відповідно).

Таким чином, у 2007 та 2008 р. мало місце перевиконання надходжень цього податку на 18,6 і на 12,3 % відповідно, а в 2006 та 2009 р. — навпаки, недовиконання. Якщо в 2006 р. не надійшло 0,7 % запланованих надходжень, то в 2009 р. — 23,1 %, або 9762,5 млн грн.

Третє місце з наповнення податкових надходжень посідає акцизний збір із вироблених в Україні товарів, частка якого у структурі податкових надходжень становила у 2006 р. — 7,9 %; 2007 р. — 7,7; 2008 р. — 6; 2009 р. — 11,8; за I кв. 2010 р. — 11,5 %. Питома вага у структурі державного бюджету складала у 2006 р. — 5,6 %; 2007 р. — 5,4; 2008 р. — 4,4; 2009 р. — 7,8; за I кв. 2010 р. — 8,5 %.

Отже, за період 2006—2009 рр. найбільша сума з податку на додану вартість надійшла в 2009 р. та становила 17 584,5 млн грн, тобто 11,8 % усіх податкових надходжень, або 7,8 % загальної суми надходжень до державного бюджету.

Варто наголосити, що значне збільшення надходжень з цього податку у 2009 р. пов'язане із Законом України “Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування” від 25.12.2008 № 797-VI, яким передбачено підвищення ставки акцизного збору із вироблених на території України товарів³. З урахуванням внесених змін планом на рік було передбачено надходження від акцизного збору в сумі 19 262 млн грн, а фактично надійшло 17 584,5 млн грн, що становить 91,3 % виконання від запланованого, тобто недовиконані – 8,7 %, або 1677,5 млн грн.

Іншими джерелами наповнення бюджету є неподаткові надходження, за рахунок яких Державний бюджет України збільшився і становив 35 694,5 млн грн у 2006 р.; у 2007 р. – 42 114,7 млн грн; 2008 р. – 52 854,2 млн грн; 2009 р. – 66 329 млн грн; за I кв. 2010 р. – 11 344,2 млн грн.

Таким чином, неподаткові надходження у структурі Державного бюджету України склали у 2006 р. – 26,7 %; 2007 р. – 25,4; 2008 р. – 22,8; 2009 р. – 29,4 %, за I кв. 2010 р. – 21,9 %. Їх частка в дохідній частині державного бюджету є набагато більшою за розмірами, ніж частка неподаткових надходжень у розвинутих країнах. Так, частка неподаткових доходів у структурі дохідної частини бюджету Франції коливається за останні десять років у межах 6,1–5,3 %; Німеччини – 13,9–18,2; США – 5,2–8 %⁴.

За затвердженим бюджетним планом на рік було встановлено суми неподаткових надходжень у 2006 р. – 36 896,9 млн грн; 2007 р. – 44 912 млн грн; 2008 р. – 51 955,8 млн грн; 2009 р. – 63 836,8 млн грн; за тимчасовим розписом на I–II кв. 2010 р. – 20 061,8 млн грн.

Питома вага запланованих неподаткових надходжень щодо ВВП у 2006 р. становила 6,78 %; 2007 р. – 6,23; 2008 р. – 5,47; 2009 р. – 7 %. Фактичні надходження з цього податку щодо ВВП дорівнювали у 2006 р. – 5,56 %; 2007 р. – 5,84; 2008 р. – 5,56; 2009 р. – 7,27 %. З наведених підрахунків бачимо, що перевищення питомої ваги фактичних надходжень щодо ВВП відповідного запланованого показника становило у 2008 та 2009 р. (на 0,09 та 0,27 % відповідно).

Щодо відсотка виконання неподаткових надходжень, то в 2006 та 2007 р. спостерігалася тенденція недовиконання, а саме: у 2006 р. – 3,3; у 2007 р. – 6,2%. У 2008 та 2009 р. навпаки, їх перевиконано на 1,7 і 3,9 % відповідно. Стосовно I кв. 2010 р., то дані таблиці свідчать про виконання 56,5 % плану на I–II кв. 2010 р., що порівняно з відповідним періодом попереднього року на 2710,1 млн грн менше.

Отже, протягом 2006–2009 рр. спостерігалася зростання неподаткових надходжень у середньому на 24 %. Темп росту цього показника становив у 2006 р. – 127 %; 2007 р. – 118; 2008 та 2009 р. – 125,5; за I кв. 2010 р. – 97,5 %

³ Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування : закон України від 25.12.2008 №797-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

⁴ Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : моногр. / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.

до відповідного періоду попереднього року. Необхідно наголосити, що за I кв. 2010 р. темп росту знизився на 2,5 відсоткового пункту, разом з тим порівняно з темпом росту відповідного періоду 2009 р. він зріс на 34,4 %.

Важливим та формуючим джерелом неподаткових надходжень є податок на доходи від власності та підприємницької діяльності, який складає найбільш вагому частку в неподаткових надходженнях Державного бюджету України. На цей податок припадає понад третину усіх неподаткових надходжень, а саме: у 2006 р. – 34,4 %; 2007 р. – 29,8; 2008 р. – 40,5; 2009 р. – 47,9; за I кв. 2010 р. – 39,6 %.

Питома вага його у Державному бюджеті України становила у 2006 р. – 9,2 %; 2007 р. – 7,6; 2008 р. – 9,2; 2009 р. – 14,1; за I кв. 2010 р. – 8,7 %. Таким чином, за період 2006–2009 рр. найбільша сума з податку на доходи від власності та підприємницької діяльності надійшла в 2009 р. та складала 31 798,4 млн грн, тобто 47,9 % усіх неподаткових надходжень, або 14,1 % загальної суми надходжень до державного бюджету. Порівняно з надходженнями попереднього року це на 10 387,6 млн грн більше.

Стосовно відсотка виконання податку на доходи від власності та підприємницької діяльності, то за період з 2006 по 2009 р. значне недовиконання спостерігалось в 2007 р. Попри те, що за планом очікувалося 14 133 млн грн, надійшло лише 12 547 млн грн, що становить 88,8 % запланованого. Щодо I кв. 2010 р., то відповідно до тимчасового плану на I–II кв. 2010 р. встановлено суму розміром 7479,7 млн грн, а фактично на 1 квітня 2010 р. надійшло 4487,9 млн грн. Отже, зазначена сума складає 60 % запланованої.

На основі викладеного можна дійти висновку про необхідність поліпшення системи планування бюджетних показників як на центральному, так і на місцевому рівні. Сучасні підходи щодо поліпшення системи планування не в змозі вирішити зазначену проблему. Поза увагою залишаються питання стосовно розкриття та покращання методологічного інструментарію механізму планування та прогнозування, тому з метою підвищення збалансованості бюджету невідкладним завданням має стати удосконалення теоретико-методологічних засад перспективного прогнозування.